

Idegen tulajdonnevek ejtése a magyar szinkronban

Szinkronszínészek attitűdjei és tapasztalatai*

1. Bevezetés. Több ország gyakorlatával szemben a Magyarországon vetített, eredetileg idegen nyelven készült filmipari termékek döntő része máig kap magyar szinkront és narrációt a rajzfilmekről és animációs filmekről kezdve a különféle dokumentumfilmeket át a kisebb közönséget vonzó rövid- és művészfilmekig és a világhírű kasszasikerekig, legyen szó akár állami vagy kereskedelmi televíziókban, mozikban játszott, akár lemezen megvásárolható vagy az online streaming csatornákon elérhető filmekről, sorozatokról.

Noha az angollal mint világnyelvvvel kapcsolatos pozitív attitűdök, illetve a nyelv és más idegen nyelvek ismeretét illető elvárások miatt egyre kedveltebbé válik a külföldi filmek, sorozatok eredeti vagy más idegen nyelven és/vagy felirattal történő megtekintése, ez egyelőre csupán egy szűkebb rétegre, általában a fiatalokra jellemző. Sokan kikapcsolódás közben is a nyelvtudásukat kívánják fejleszteni, míg másokat az (is) motivál az általuk értett idegen nyelv hallgatásában, hogy elkerüljék a lefordíthatatlan szójátékokból adódó problémákat, a félreértett, divatjamúlt szlengszavakkal, esetleg nyelvtanilag hibásan magyarított szövegeket. Megint másokat viszont éppen az hátráltatna az értelmezésben vagy a kikapcsolódásban, ha nem hallgathatnák anyanyelvükön a külföldi műsorokat: sokan nem is értenék az adott nyelvet, a felirat olvasásához több időre lenne szükségük, vakoknak és gyengénlátóknak pedig lehetőségük sincs erre (az ő számukra készült további audio kísérőszövegről, azaz kiegészítő narrációról l. magyarul HUTTERER 2010). A külhoni és külföldön élő első- vagy többgenerációs magyarok és gyermekeik számára pedig éppen a magyar szinkron jelentheti az anyanyelv, illetve származásnyelv megtartásának egyik kulcsát.

Bármelyik fenti vagy további csoportba is tartozzon valaki, a kérdés, amellyel nyelvi szempontból is szükséges foglalkozni, szinte valamennyi magyar beszélőt érinti. A magyar anyanyelvű beszélők nagy része szinte kizárólag szinkronizált filmekben keresztül találkozik dramatizált szöveggel, stilizált beszéddel; sok esetben ez a kulturális fogyasztás egyetlen forrása. A különféle átfogó vizsgálatok évről évre magasabb óraszámot jelölnek meg, amelyet a fiatal nemzedékek tagjai, de akár az idősebbek is valamilyen képernyő előtt töltenek. Ilyenkor a magyar nyelven készült műsorok mellett a nézők számos szinkronizált vagy narrált sorozatot, dokumentum-, rajz- és egyéb külföldi filmet is megtekintenek. A European Broadcasting Union 2017-es elemzése szerint az adott évben Magyarországon akár 4-5 órát is eltöltöttek az emberek naponta a tévéképernyő előtt (vö. W1), a Standard Eurobarometer 2017 őszi felmérése alapján pedig a Magyarországon mindennap tévénézők aránya 84% (vö. SE88) (a kérdéstről l. még PETRÓCZI-FŐZŐ 2019: 16, SEREG 2020: 7–8). A magyar mozik évente összesen több milliárd forintos bevételre tesznek szert; 2018-ban

* A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-21-5 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült. A szerző a tanulmány elkészítésekor a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíjában részesült.

például 15 629 169 látogatótól 21 980 225 652 forint bruttó jegybevételük volt Magyarországon (vö. W2), s a megtekintett produkciók nagyobb része szintén szinkronizált volt. Kétségtelen tehát, hogy a szinkronizált/narrált műsorok kezdettől fogva hatással vannak a felnőttek és a gyerekek többségének (nyelvi) szocializációjára, nyelvhasználatára is (l. még SEREG 2020). Eközben azonban a stúdiók szabályozatlan piaci versenye, valamint ezzel összefüggésben a gyors, olcsó és gyakran ellenőrizetlen fordítások miatt az utóbbi években általánosan leromlott a szinkronizált tartalmak (nyelvi) minősége (erről a szakma oldaláról l. RAJKAI 2019: 2).

A jelen tanulmányban is tárgyalt kutatás ezt a témakört, pontosabban a magyar szinkronizálás és narrálás nyelvi minőségét vizsgálja meg a magyar szinkronszakma aktív bevonásával, az idegen tulajdonnevek szinkronizált, illetve narrált tartalmakban való ejtésére koncentrálva. A 2019 nyarán indult, többlépcsős, átfogó céllal készülő vizsgálat első szakasza magyar szinkronszínészek nyelvi attitűdjeit méri fel. Ennek általános eredményeit egy, a későbbiekben megjelenő másik tanulmány ismerteti, míg az itt közölt írás a fenti, tulajdonneveket érintő, az adatközlők beszámolóiban rendkívüli hangsúlyt kapó problémára fókuszál. Az alaptéma azonossága miatt a két írás bevezetője, a szakirodalmi összefoglaló és a kutatás módszertanának bemutatása értelemszerűen hasonló.

2. Szakirodalmi háttér. A hangosfilmek szinkronizálására már a második világháború előtt is történtek próbálkozások. 1951-ben megalakult a Magyar Szinkronfilmgyártó Vállalat (1957-től Pannónia Filmstúdió), amely már önálló stúdióval bírt, 1962-től pedig a Magyar Televízió is elkezdte szinkronizálni a tartalmait saját stúdiójában (vö. DALLOS 2018). A magyar nyelvű szinkronok azóta is stúdiókban készülnek: a PETRÓCZI–FÖZŐ szerzőpáros átfogó elemzése szerint ma „nagyjából 15 professzionális szinkronstúdió” működik (amelyek közül egyébként háromhoz köthető a megrendelések kb. 70%-a) (PETRÓCZI–FÖZŐ 2019: 16).

A szinkronizált tartalmak – tulajdonképpen nyelvi adaptációk – létrehozása összetett folyamat, számos szereplő munkájának az eredménye. A szinkron előkészítői a produkciós vezető, a dramaturg-fordító és a gyártásvezető, készítői a szinkronrendező, a hangmérnök és a szinkronszínészek, a vágó pedig a hangmérnökkel, a rendezővel és a produkciós vezetővel együtt az utómunkálatokat végzi. Az egyes feladatrészekben ideális esetben külön-külön munkatársak dolgoznak rendezőasszisztens segítségével, ám ma már gyakran egyetlen ember végzi a rendező, a hangmérnök és a vágó feladatát. A végtermék egy olyan új, összefüggő hangsáv, amelyben a fordítás alkalmazkodik a kép és az eredeti szájmozgás adta keretekhez, és az ez alapján felmondott szöveg illeszkedik az eredeti hangokhoz, zajokhoz, háttérzenéhez. Az így elkészült szinkront a megrendelők – műszerszolgáltatók, forgalmazók – beépítik saját audiovizuális termékeikbe és szolgáltatásaikba.

Az egyes munkaszakaszok minősége mind-mind befolyásolja a végtermék minőségét. A gyenge fordítás például negatívan hat a színészek teljesítményére, de a stúdiók felszereltségén is sok múlhat. A jobb minőség szinte minden munkaszakasznál több anyagi ráfordítást igényel, ezért nem minden tartalomhoz készül a legmagasabb színvonalú szinkron. A szinkron elkészítésére szánt idő egyre rövidül, például azért, mert a digitalizáció miatt jóval közelebb került egymáshoz egy film nemzetközi és magyar bemutatójának az időpontja. Az eredeti tartalom előállításának emellett óriási anyagi érdeke fűződik ahhoz, hogy semmi se szívároghasson ki sem a fordítóktól, sem más szinkronológusoktól. Ezért a stúdiók sokszor olyan verziót kapnak az eredeti filmből, amelyen szinte semmi más nem látszik a szereplők száján kívül, ez pedig mindenki munkáját jelentősen megnehezíti.

A színészek általában „blattolnak”, azaz előzetes próba nélkül mondják fel a szöveget, miközben fejhallgatóból hallják az eredetét. A kisebb stúdiókban gyakran egészen egyszerű problémák nehezítik a munkát, például a szűk tér és a levegőtlenység. A szinkronszínészek díjazása az elmúlt két évtized során nem változott, ami az inflációs hatások miatt voltaképpen csökkenést jelent. A konkrét megbízás béréről gyakran nem esik szó a felkérés során. A színvonal csökkenését okozhatja az is, hogy a népszerű és tapasztalt, általában színművészként is dolgozó szinkronszínészek túl olyanok is dolgoznak a szinkronban, akik kevesebb kompetencia birtokában kevesebb bérért is elvállalják a szerepet. Ez azért is történhet meg, mert a munkába állásnak ma már semmilyen bemeneti követelménye nincs.

A magyar szinkronipar helyzetének a bemutatása még hosszan folytatható volna (részletesen és minden szempontra kitérően I. PETRÓCZI–FŐZŐ 2019), ez azonban nem célja a tanulmánynak. Itt csupán néhány olyan szempontról esett szó, amelyek betekintést engedtek a vizsgált közösség munkakörülményeibe, és a nyelvi minőségre is hatással lehetnek.

A szinkronizált tartalmak nyelvezetével elsősorban fordítástudományi kutatások foglalkoznak hazai és nemzetközi kontextusban egyaránt. SEREG JUDIT (2020) a szinkronnyelv anyanyelvi nyelvhasználatra gyakorolt hatását is vizsgálta disszertációjában 13–16 éves magyar fiatalok körében, emellett pedig felnőtt, laikus és hivatásos (de nem audiovizuális) fordítók viszonyulását is kutatta a célnyelvi normáktól való eltéréssel, illetve az interferáló elemek elfogadottságával kapcsolatban (erről részben I. még POLCZ 2012). E munkák tehát szociolingvisztikai vonatkozásoktól sem mentesek, ám célkitűzéseiknél fogva nem a szinkronológusokra, hanem a befogadókra, és nem általános magyar nyelvi jelenségekre, hanem a fent említettekre fókuszálnak. A magyar szinkronszakma képviselőinek nyelvi attitűdjéről a legjobb tudomásom szerint ez idáig nem készült felmérés.

Mivel az eddigi kutatások évtizedek óta foglalkoznak a különféle alkotásokban megjelenő tulajdonnevek fordításának gyakorlatával, illetve nehézségeivel (ezek bemutatásához, valamint a *fordítás* mint terminus használata elleni érvekhez és egy lehetséges modellhez I. SLÍZ 2019), nem maradt el az audiovizuális tartalmak nyelvezetének ilyen szempontú vizsgálata sem. Érinti a témát VERMES (2015: 18) és SLÍZ (2019: 21–22) is, míg FARKAS TAMÁS (2007) teljes cikke olyan, hibásnak tekinthető fordítási megoldásokat vizsgál filmszinkronokban és filmek felírataiban, valamint műsorújságban vagy digitális műsorszolgáltatásban megjelenő ismertető szövegekben, amelyek „az adott nyelvi alakulat jelentését aránytalanul – az optimális hasonlóság elvét megsértve – legalábbis torzítják, esetleg teljesen meg is másítják, ezzel nehezítve, illetve akadályozva a helyes megértést” (FARKAS 2007: 169). A tanulmány számba veszi a fordítás során alkalmazandó műveleteket és a lehetséges hibatípusokat is, konkrét példákkal szemléltetve. Fontos feladata például a fordítónak, hogy a tulajdonnevet akként is értelmezze, hogy megfelelően határozza meg annak referenciális értékét, és hogy megfelelő fordítási műveletet válasszon. A cikk több olyan televíziós példát hoz a szinkronnyelvből (és további, írásos adatokat), amikor a fordító hibázott. A jelen tanulmányban vizsgált és idézett adatközlők egy másik hibalehetőségre is rávilágítanak a tulajdonnevek kapcsán: amikor azokat tévesen és/vagy egyazon alkotáson belül többféleképpen, következtelenül kell ejteniük.

3. Célok és hipotézisek. A kutatás általános célja, hogy objektív módon, több oldalról közelítve vizsgálja meg a mai magyar szinkron és narrálás nyelvi minőségét, továbbá az eredmények alapján akár javaslatokat is megfogalmazzon a szakma képviselői számára. Az első szakasz a szinkronszínészek nyelvi attitűdjeit mutatja be azzal a céllal, hogy választ

kapjunk a következő kutatói kérdésekre: Miként vélekednek az alanyok általában véve a nyelvhasználatról és a munkájuk során felolvasandó szövegek nyelvi minőségéről? Milyen, a felolvasandó szövegek nyelvi minőségének problémáihoz vezető nehézségekkel szembesülnek a munkájuk során? A kapott szövegek mely nyelvi problémáira reagálnak munkájuk során és hogyan? Milyen mértékben függ tőlük a létrejövő produkció nyelvi minősége?

A jelen dolgozat ezen belül az idegen tulajdonnevek ejtésével kapcsolatos elvárásokra, gyakorlatokra, tapasztalatokra, nehézségekre és problémákra összpontosít. Célja bemutatni, milyen folyamatok vezethetnek azokhoz az esetekhez, amikor egy szinkronizált vagy narrált tartalomban nem a legmegfelelőbb vagy egyenesen hibás, az eredeti hangsávban használttól vagy akár a magyar hangsáv különböző részeiben, illetve szereplőnként eltérő ejtésforma hallható. Mindezeket az adatközlőktől idézett érzékletes példákkal is szemléltetem.

4. Anyag és módszer. A kutatás elsődleges módszere a kérdőív. A későbbiekben, a válaszok feldolgozása és elemzése után mélyinterjúk is készülnek a szakma néhány képviselőjével önkéntes alapon. Ezekben lehetőség nyílik a kérdőíves válaszokban értelemszerűen csak röviden bemutatott tényezők, példák részletesebb kifejtésére, további szempontok körüljárására. Fontos adalékot jelentenek majd a passzív megfigyeléssel szinkronstúdiókban gyűjtött spontán nyelvi adatok is. A két kiegészítő módszerrel való anyaggyűjtés szervezése a kutatás indulása óta folyamatban van, ám megvalósítására csupán a koronavírus okozta világjárvány leküzdése után lesz lehetőség.

A kérdőív összeállításában és kitöltésében, miként a kutatás minden lépésénél a kezdetektől az eredmények megvitatásáig, hathatós segítséget nyújtott Rajkai Zoltán színművész, a budapesti Katona József Színház társulatának tagja, aki az egyik legtöbbet foglalkoztatott szinkronszínészként a Szinkron Alapszervezet, azaz a Színházi Dolgozók Szakszervezetén belül önkéntesen létrehozott érdekképviseleti szervezet elnöke is. Ezúton köszönöm még Csöre Gábornak, a Thália Színház színművészenek és a szinkronszakma másik jól ismert színészenek, továbbá Vági Eszter színházi nevelési szakembernek a kérdőívhez és a tanulmányhoz fűzött hasznos észrevételeit. Az, hogy a kutatás a szinkronszakma legnépszerűbb, díjazott, színművészként is dolgozó képviselőinek szellemi és erkölcsi támogatásával történik, jelentős mértékben csökkenti az olyan kockázati tényezőket, mint az adatközlők elérése, a passzív megfigyelés megszervezése vagy a témakörben való jártasság kérdése. A jelenleg 350 tagot tömörítő Szinkron Alapszervezet minden lehetséges eszközzel törekszik a szinkronizálás feltételeinek javítására, elősegítve ezzel a magyar szinkron színvonalának emelkedését, az értékes, minőségi munka kibontakozását (W3; l. még RAJKAI 2019). Az első és a további rész kutatások elvégzése, majd az eredmények mielőbbi és minél szélesebb körű publikálása e gyakorlati cél megvalósításához is hozzá kíván járulni.

A szinkronszínészeknek készült kérdőív első része az adatközlők szocioökonómiai státuszát mérte fel, olyan specifikus kérdéseket is magába foglalva, mint például: Hány évet dolgozott eddig szinkronszínészként, narrátorként? Szinkronszínészi, narrátori munkája mellett milyen gyakran szerepel más produkciókban? stb. A további kérdések anyanyelvi attitűdjeikre és a munkájukkal kapcsolatos nyelvi tapasztalataikra irányultak nyílt és zárt végű, direkt és indirekt kérdések formájában.

A jelen íráshoz a következő kérdésekre adott válaszok szolgáltatott adatokat: Mekkora nehézséget okoz az Ön számára az idegen tulajdonnevek vagy más idegen nyelvű kifejezések kiejtése munkája során? Milyen nyelvi jelenségek zavarják a legjobban a szinkronszínészi, narrátori munkája során a felolvasandó szövegekben? Mit tesz, ha az Ön

számára zavaró jelenségekkel találkozok a felolvasandó szövegben? Mennyire érzi szükségét annak, hogy szinkronszínészként jelezze a magyar nyelv használatával kapcsolatos problémáit munkatársainak? stb.

A kérdőív online formában készült el Google Forms szoftver használatával, és az ahhoz vezető linket osztottuk meg többször is a magyar szinkronszínészeket tömörítő zárt Facebook-csoportban és levelezési listájukon 2020 tavaszán. Tekintettel arra, hogy egy viszonylag kis létszámú és nehezen elérhető közösségről van szó, sem reprezentatív, sem rétegzett mintavételre nem volt lehetőség, így tehát véletlenszerű mintával dolgoztunk. Előrebocsátom, hogy a kérdőívet kitöltő szinkronszínészek válaszaiban gyakran előfordul a szinkronrendezők és a dramaturg-fordítók munkájának kritizálása. A kutatás eredményeit közlő jelen és további tanulmányok nem túzték ki célul az ő pellengérré állításukat, sem az általánosítást, csupán bemutatják, hogy a szinkronszínészek szemszögéből milyen tényezők vezethetnek a vizsgált nyelvi kérdések minőségének problémáihoz. A kutatás egy következő szakasza, éppen a szélesebb körű rálátás érdekében, az említett további szinkronrendezőket sem elhallgató, részletesen kifejtett válaszait.

5. Eredmények

5.1. Az általános eredményekről röviden. A kérdőívet 2020 tavaszán néhány hét leforgása alatt 69 magyar szinkronszínész töltötte ki, ez a becslések szerint (vö. PETRÓCZI-FÖZŐ 2019: 17) az összes magyar szinkronhang kb. 10-12%-a (a szerzőpáros felmérése szerint legkevesebb 600, legfeljebb 700 főnyi magyar szinkronhanggal számolhatunk ma). A szakmának a vizsgálat iránti nyitottságát az is mutatja, hogy az adatközlők számos elismerő megjegyzést fűztek a kérdőívhez, és sokan önként megadták az elérhetőségeiket mélyinterjúk készítéséhez. Ezúton köszönöm meg a kérdőív kitöltőinek a segítségét, a negatívumokat sem elhallgató, részletesen kifejtett válaszait.

A kapott minta a résztvevők személyes adatai alapján a véletlenszerűség ellenére is változatos képet mutat. 44 férfi és 25 nő töltötte ki a kérdőívet, akik közül a legtöbben Budapesten, tizenöten pedig az agglomerációban élnek. A legtöbben Budapesten nevelkedtek, nagyjából egyharmaduk pedig a magyar nyelvterület különféle pontjairól származik, ketten a határon túlról. Az adatközlők többsége 26–45 (27 fő), illetve 46–65 év közötti (32 fő), hárman 18–25 év közöttiek és heten 66 éves kornál idősebbek. A legtöbben (38 fő) legalább 25 éve dolgoznak szinkronszínészként, ebből hatan több mint 50 éve. 22 fő 25-nél kevesebb, de legalább 10 éve szinkronszínész, 9 fő pedig kevesebb mint 10 éve. Van olyan résztvevő, aki csupán egy éve, a legtapasztaltabb adatközlő viszont 57 éve volt szinkronszínész a kitöltés időpontjában. A válaszadók közel fele többször szerepel színpadon, mint szinkronszínészként, 14 fő pedig soha. Soha nem dolgozik sorozatokban 25 fő, egyéb produkciókban (pl. műsorvezetés és konferálás televíziós műsorokban, gálaesteken; önálló előadást; hangoskönyv felolvasása; moderálás; rendezés; műsorszerkesztés) pedig 28 fő. Az adatközlők közel felének gyakran, illetve a legtöbbször egy napra esik szinkronszínészi feladatainak elvégzése más előadóművészeti tevékenységével. 5 fő kivételével minden válaszadó járt beszédtechnika-tanárhoz vagy beszédtrénerhez, általában a képzésük részeként. Beszámolóik szerint az órák tudatosabbá tették őket saját nyelvhasználatukat illetően is.

Miként a bevezető már utalt rá: a kutatás általános eredményeit egy külön tanulmány ismerteti, jelen írás csupán az idegen tulajdonnevek ejtésével kapcsolatos adatokra összpontosít. Előljáróban érdemes megemlíteni, hogy az adatközlők döntő része a mindennapi

kommunikációjában és a felolvasandó szövegekben is magas elvárásokat állít a nyelvhasználattal szemben. Volt, aki a műveletlenséggel és „a jellem igénytelenségével”-vel kapcsolta össze a helytelen nyelvhasználatot, valaki nyelvművelőként, más egyenesen „nyelvtannáci”-ként utalt magára a kérdéssel kapcsolatban (utóbbiról l. pl. SHERMAN–ŠVELCH 2014). Amint az más kutatási eredmények alapján (pl. LANSTYÁK 2007, PARAPATICS 2020) várható volt, néhányan a regionális változatokat is „nyelvtani hiba”-ként értelmezik, az adatközlők többsége azonban elfogadja a nyelvjárási változatokkal szemben (legalábbis amelyekről tudják, hogy az) és általában az idiolektusokkal szemben (a nyelvváltozatok és a film viszonyáról angol nyelvű kontextusban l. pl. BOBERG 2018, DUDEK 2019, ELLIOTT 2000, SZENTGYÖRGYI 2021).

Többen hangsúlyozták a szakma és a mindennapi élet elkülönítését:¹ „A hétköznapi beszédben sokkal több dolgot nézek el másoknak, mert nem a szakmája”; „Mert a szép, tiszta magyar beszédre törekszem én is. Nem baj ha valaki máshogy beszél, de a tvből, csak nyelvtanilag, beszédtechnikailag helyes szinkront halljon” (a „helyes-helytelen” nyelvhasználati minősítésről a nyelvművelés területéhez kapcsolódóan l. pl. HELTAINÉ NAGY 2012). Megkérdeztem, milyen nyelvi jelenségek zavarják az adatközlőket a legjobban a szinkronszínészi, narrátori munkájuk során felolvasandó szövegekben (az előre megadott válaszok közül több is jelölhető volt). Az első három helyen a mondat szerkezet hibái (61 jelölés), a pontatlan vagy helytelen szóhasználat (56), valamint a fordítási hibák, félrefordítások kategóriája áll (54). Viszonylag sok, 39 jelölés érkezett az idegen tulajdonnevek, kifejezések ejtésére vonatkozó problémákra, vagyis az összes adatközlő 57%-a választotta ezt az opciót (is). Az adatokból világos képet kapunk arról, hogy a válaszadók szigorúan kezelik a felolvasandó szövegben észlelt nyelvi hibákat, és egy-két kivételtől eltekintve valamennyien fontosnak tartják, hogy ezt jelezzék is a munkatársak számára.

A megbeszélést azonban nem mindig követheti javítás: 13 fő arról is beszámolt, hogy gyakran a hibás verziót kell felolvasnia. Az indokok pedig a következők: „Van, hogy az igényességet felülírja a megbízói elvárás, hogy nem lehet eltérni a leirtaktól egy betűvel sem”; „Próbálok jelezni, és sokszor egyet is értünk a kollégákkal. Ilyenkor kijavítjuk a szöveget. Néha azonban a megrendelő ragaszkodik az eredeti szöveghez, így nem javíthatjuk ki”.

5.2. Az idegen tulajdonnevek ejtésével kapcsolatos problémák. Az idegen tulajdonnevek, szavak, kifejezések ejtésével kapcsolatban többféle nehézséget is megneveztek az adatközlők a nyílt végű kérdésekre adott válaszaikban, példáikban. A legkevesebbszer említett probléma maga a kiejtés képessége volt. Volt, akinek saját bevallása szerint mind-egyik idegen nyelv szavaival előfordulnak nehézségei, mert anyanyelvén kívül egyetlen egyen sem tanult soha, de a többség számára nem problémás az angol, német és latin szavak, nevek kiejtése. Például: „Ha nem angol vagy nem általánosan ismert nevekkel találkozom, akkor okoz némi nehézséget. Ekkor jön a rendező felelőssége, hogyan ejtjük azt a szót”. Többen említették a francia, a spanyol, vagy más, ritkábban előforduló idegen nyelv tulajdonneveinek a kiejtésével kapcsolatos problémát: „Néha az idegen nyelvű szavak vagy tulajdonnevek kiejtése nehezebb hangkapcsolatokat eredményez”; „egy kacifántos lengyel tulajdonnév, nem biztos, hogy elsőre sikerül”; „Ismeretlen szónál szokatlan a kiejtés, ezt ki kell gyakorolnom (elmondom párszor egymás után)”; „Szinkronnál sokszor előfordul, hogy egy szövegrész tele van idegen szavakkal illetve tulajdonnevekkel. Ez a folyamatos

¹ Az adatközlők válaszait változatlan helyesírással idézem, csupán az elmaradt ékezeteket pótolom szükség szerint a megértés könnyítésére.

olvasás rovására szokott menni nálam, így több időt vesz igénybe a szövegrész felmondása. Főleg akkor ha ráadásul még bebeszélve sem vagyok. :D (pl: reggel 8)”. A bevezetőben említett tényezők miatt azonban joggal feltételezhetjük, hogy nincs mindig elég idő a kiejtés tökéletesítésére (sem).

Akadtt példa a fentiek ellenkezőjére is, amikor a szinkronszínésznek megvolt, illetve meg lett volna a tudása a név megfelelő ejtéséhez, mégsem tehetette: „Szinkronrendező kérjen tanácsot, ha nem tud valamit. Franciából érettségiztem. Ne javítson ki!” A fordítók ugyanis kiejtési listát is adnak a rendező és a színészek számára, amely eredeti célja szerint a munkájukat segíti, a gyakorlatban azonban sokszor előfordul az adatközlők beszámolóí szerint, hogy a lista nem helyénvaló kiejtést javasol, pontosabban ír elő. A színészek pedig hiába észlelik ezeket a hibákat felolvasás közben (ha észlelik), a rendező és/vagy a megrendelő elvárásai miatt nem térhetnek el tőle, még akkor sem, ha hangalámondás esetén még a néző is hallja az eredeti és a magyar hangsávban alkalmazott kiejtés közötti különbséget. „Ahogy a szereplő maga használja azt érdemes követni.” „Fordítón múlik, milyen kiejtési listát ad. Aztán meg a rendezőn, hogy ő mit kér. Én pedig hiába voltam francia-angol szakos, azt teszem, amit kérnek, mert itt én »csak« végrehajtó vagyok.” „Dramaturg ír egy kiejtési listát fejből, rosszul, nem meghallgatva az eredetit és a rendező ragaszkodik a rosszhoz.” „Gyakran kapunk trehány, használhatatlan kiejtési listát, sokszor fordul elő, hogy bármilyen európai nyelv használatánál, az amerikai angol kiejtést írják elő, ami - ha hajlandó lennék rá - az én munkám minőségét tenné tönkre, az én ázsiómat rontaná.” Olyan is előfordul, hogy hiányzik a listából egy felolvasandó idegen szó ejtésének javaslata, holott „[r]ögtön a kérdéses szó után, vagy akár helyett kéne lennie a kiejtési formának”.

Az idegen tulajdonnevek ejtéséhez kapcsolható következő nehézség, amikor a szinkronszínésznek ugyanazt a nevet (általában személynevet) többféleképpen kell ejteniük az adott produkciótól függően, tehát nem rögzíthetik magukban csupán egyféleképpen. „Sokszor sokféleképpen kell kiejteni ugyanazt a személynevet, földrajzi nevet. Pl. Robert - [rábört], [robört] stb.”; Arra a kérdésre válaszolva, hogy ez milyen gyakran fordul elő velük, egytől ötig tartó Likert-skálán (ahol az egy „Soha”, az öt „A munkáim döntő többségében előfordul ilyen”) 18 adatközlő jelölte az ötös számot és további 24 a négyest, 14 pedig a hármast. A 69-ből 46 fő fontosnak tartja egy egységes gyakorlat kialakítását, természetesen a nyelvi diverzitás szem előtt tartásával, hiszen ugyanazt a nevet valóban többféleképpen ejthetik különféle nyelvekben, nyelvjárásokban. „Számomra az a fontos, hogy egy adott produkcióban mindenki ugyanúgy mondja a tulajdonneveket. Ez különböző produkciók esetében eltérhet. Tehát, ha X munka során az a kérés, hogy »Mári«-nak ejtsem a nevet, akkor ott mindenki »Mári«-nak ejtse, ha »Y« munka során az a rendező kérése, hogy »Meri« legyen a kiejtés, akkor abban a produkcióban konzekvensen úgy ejtse minden, abban a produkcióban résztvevő kolléga a kért nevet”. Többen kiemelték egy konszenzus kialakításának az igényét a híres emberek nevének ejtéséhez, például: „Egy ismert ember neve csak egy módon hangozhat el”; „Mindig az adott film dönti el, hogy hogyan ejtenek egy nevet. Kivéve olyan evidenciákat, amik beültek a magyar kultúrába. Pl. Einstein - Ájnsztín”. Megesik, hogy egy keresztnév produkcióként változó ejtését nem az eredeti hangsáv nyelvváltozatához való igazodás motiválja, hanem pusztán a rendező személyes megszokásán múlik: „Egyik rendező a Mary nevet Méri-nek, másik Meri-nek kéri. Ugyanez a Rodger névnel. Rodzser-Rádzsör. Richard névnel Ricsárd-Ricsöd-Ricsörd. Rengeteg hasonló probléma van”.

Mindezen túl valamennyi adatközlő azt fogalmazta meg a témával kapcsolatban a legjelentősebb problémaként, amikor egyazon produkcióban hangzik el többféleképpen ugyanannak

az idegen névnek az ejtése. Ez a beszámolókat szerint sokszor abból fakad, hogy ugyanannak a sorozatnak a különböző részeit különböző rendezők vezetésével szinkronizálják, vagy a különböző részeket más fordítók fordítják, akik különböző kiejtési listát adnak a színészek számára. Ilyenkor „[h]a a rendező emlékszik, hogy eddig hogy volt, felülbírálja, a színész talán még nem is találkozott addig az adott név kiejtésével. Nincs, aki összehangolja.” Mindezek mögött pedig, mint általában, az idő- és pénzszüke áll. Ezért történhetek meg a következő esetek is az adatközlőkkel: „Egy alkalommal egy adott sorozatot egyszerre több stáb is vett párhuzamosan a leadási idő szűkösége miatt. Előfordult, hogy egy tulajdonnév kiejtését nem egyformán kérték, így többféle kiejtéssel lett rögzítve egyazon sorozatban, mivel a fordítók is párhuzamosan dolgoztak és más-más kiejtési lista került a stábokhoz”; „Sorozat más-más epizódja más-más rendezővel - más kiejtéssel!?”; „Sajnos ha egy sorozat »megrendelőt«... stúdiót, rendezőt vált, még »nyomós« sorozatoknál is előfordul, hogy eddig Börnadett volt valaki, a negyedik évadtól, -csak mondtam valamit- Bernadett... Igen! Értem! Se a világ nem dőlt össze, se senki nem mondott se fel, se le, mert így lett,... de engem zavar!! [...] 2hónap múlva még szólnak hogy mégiscsak Börnadett lett... ki kéne javítani”; „Sajnos akár tekercsenként változó sokszor a kiejtés a rögzített anyagban”²; „Három szereplő ejtette másként egy jelenetben az adott nevet, és nekem egy 4.-et kellett mondanom”; „A film elején rossz kiejtéssel felvett idegen szó/kifejezés után nekem rendre rosszul kell ejtenem ugyanazt, mivel már nem hívják vissza az előttem ott járt színészt kijavítani”. Mivel az újabb kutatási eredmények szerint a tulajdonnevek tárolása és előhívása eleve nehezebb, mint a közsavaké (a kérdés magyar nyelvű összefoglalásához l. RESZEGI 2014), a fent bemutatott esetek a minőségromlásra túl egy további, valójában felesleges nehézséghez is vezethetnek a nézők – és a szinkronszínészek – számára.

Az adatközlők személyes, olykor indulatoktól sem mentes beszámolóit és a többi adatból kimutatható eredmények alapján megállapítható, hogy a vizsgált közösség tagjai munkáik nyelvi minőségét még úgy is személyes felelősségüknek érzik, hogy – láthattuk – valójában nem az ő feladatuk volna, és nincs is mindig lehetőségük a javításra. „Nem adhatnak le adásban hibás mondatokat, hiszen ha mi a TV-ben így használjuk, az átlag ember így jegyzi meg. Ha helytelenül hallja, ez rögzül, akkor így is használja majd”; „Nagy szerepe van/lehet a szinkronnak, hogy jóra tanítsa az embereket, főleg a fiatalokat. Ha valami hibásan megy ki, az nagy károkat okozhat. Szerencsére ezt sok esetben a rendező is így gondolja és igényes ezzel kapcsolatban, úgyhogy nyitott rá, hogy kijavítsuk. Van, aki nem annyira rugalmas, bár az is igaz, hogy vannak olyan szövegek, ahol én is szívesen elmondanám úgy, ahogy le van írva, hogy lássák a »fenti« dolgozók, hogy mennyire rossz és lépjenek ez ügyben. De erre még sose volt példa. Vagy, ami még rosszabb lenne, hogy fel sem tűnik nekik”.

6. Következtetések és kitekintés. A szinkronszínészek körében készült kérdőíves vizsgálat nem csupán választ adott a kutatói kérdésekre, hanem olyan további, az eredeti hipotézisek felállításakor nem nevesített jelenségekre is rávilágított, mint amilyen a jelen tanulmány témáját is szolgáltatta. A személyes beszámolókat révén betekintést nyerhettünk abba, hogy milyen problémák fordulhatnak elő az audiovizuális tartalmak magyar hangsvárájában

² Egy tekercs egy kb. 30, olykor 40–50 másodperces szövegrészlet jelent. A szinkronrendezők ekkorára tagolják a teljes forgatókönyv párbeszédeseit. Ez a bérézés egyik mértékegységét is adja a percdíj mellett.

elhangzó idegen tulajdonnevek kiejtésakor, és milyen tényezők, munkafolyamatok vezethetnek e problémákhoz. A megkérdozett adatközlők döntő részét zavarják a felolvasandó szövegekben talált nyelvi problémák, így az idegen tulajdonnevek ejtésével kapcsolatosak is. Ezek jelzését a munkatársak számára fontosnak tartják, ám többen beszámoltak arról, hogy a javaslataiknak nem mindig ad helyt a szinkronrendező, vagy önkényes alapon, vagy megbízói elvárások miatt (l. pl. PETRÓCZI–FŐZŐ 2019: 57). Vagyis bár az adatközlők egyértelműen személyes felelősségérzetüknek adnak hangot a nézők elé kerülő szövegek nyelvi minőségét illetően, ez gyakran nem tőlük függ. A kapott eredményeket várhatóan nem módosítják nagy mértékben, inkább megerősítik a közeljövőben felvenni kívánt mélyinterjúk, és bizonyára még több saját élménybe és a minőségi munkát nehezítő még több tényezőbe engednek majd közelebbi betekintést. Ugyanez várható a szinkronstúdiókban részt vevő megfigyeléssel gyűjtendő adatoktól is.

A vizsgálat csupán az első szakasza egy átfogó kutatásnak, amely az eredmények különféle módokon való közlése, újszerűsége mellett komplex társadalmi haszonnal is bírhat. Egyfelől tudatosabbá tehetné a fogyasztókat a szinkronizált audiovizuális tartalmak nyelvezetével kapcsolatban. Másfelől nagyban hozzájárulhat a magyar szinkron minőségbiztosítási rendszerének jelenleg is folyamatban lévő kialakításához, nyelvi kérdéseinek tudományos igényű megvitatásához. Ez nemcsak a (fejlődni vágyó) szinkronstúdiók számára jelenthet segítséget, hanem végeredményben a nézők javát is szolgálná (akiknek sok esetben választásuk sincs a hangsávot illetően): az (anya)nyelvi kompetenciáikat is fejleszthetnék a jó minőségű szinkronizált tartalmak. Addig pedig a szinkronszínészek részéről, sok esetben (bár nem az összesben), az történik, ahogyan egy adatközlő fogalmazott: „átírjuk, stílust adunk neki, vagy meghallgatjuk az eredetét, hogy rájőjjünk, miről is van szó. Elvégezzük a fordító munkáját. Vagy pírulva felolvassuk”.

Hivatkozott irodalom

- BOBERG, CHARLES 2018. New York City English in film. Phonological change in reel time. *American Speech* 93: 153–185. <https://doi.org/10.1215/00031283-6926135>
- DALLOS SZILVIA 2018. *Magyar hangja. A szinkronizálás története*. Nap Kiadó, Budapest.
- DUDEK, ANNA 2019. Dialectically-marked proper nouns in audiovisual translation. An analysis of the English subtitles to *The Peasants*. *Beyond Philology* 16/4: 195–225. <https://doi.org/10.26881/bp.2019.4.08>
- ELLIOTT, NANCY C. 2000. Rhoticity in the Accents of American Film Actors. *A Sociolinguistic Study*. *Voice and Speech Review* 1: 103–130. <https://doi.org/10.1080/23268263.2000.10761390>
- FARKAS TAMÁS 2007. A tulajdonnevek fordíthatóságáról és napjaink fordítási hibáiról, közzsók és tulajdonnevek példáján. *Névtani Értesítő* 29: 167–188.
- HELTAINÉ NAGY ERZSÉBET 2012. Nyelvhasználati minősítések, a *helyes-helytelen* a tanácsadói gyakorlatban. *Magyar Nyelvőr* 136: 394–407.
- HUTTERER, CLAUD-MICHAEL 2010. Audio Description (AD), avagy hogyan teszik hozzáférhetővé az audiovizuális információkat vakok és gyengén látók számára. *Fordítástudomány* 12/1: 63–70.
- LANSTYÁK ISTVÁN 2007. A nyelvi tévhitekről. In: DOMONKOSI ÁGNES – LANSTYÁK ISTVÁN – POSGAY ILDIKÓ szerk., *Műhelytanulmányok a nyelvművelésről*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 71. Gramma Nyelvi Iroda – Tinta Könyvkiadó, Dunaszerdahely–Budapest. 154–173.

- PARAPATICS ANDREA 2020. *A magyar nyelv regionalitása és a köznevelés. Tények, problémák, javaslatok*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 209. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- PETRŐCZI ANDREA – FÖZŐ ZSOLT 2019. *A magyar szinkronipar működése*. Hétfá Kutatóintézet és Elemző Központ, Budapest.
- POLCZ KÁROLY 2012. *Konvencionálisan indirekt beszédaktusok az angol–magyar filmfordításban*. Doktori (PhD) értekezés. ELTE BTK, Budapest.
- RAJKAI ZOLTÁN 2019. *Bevezető a magyar szinkron világába*. SZÍDOSZ – Szinkrón Alapszervezet, Budapest. <https://bit.ly/2WkpfEv> (2021. 08. 02.)
- RESZEGI KATALIN 2014. A tulajdonnevek pszicho- és neurolingvisztikája. Vizsgálati szempontok és modellek a tulajdonnevek feldolgozásáról. *Névtani Értesítő* 36: 133–147.
- SEREG JUDIT 2020. *A szinkronnyelv befogadói értékelése és hatása az anyanyelvi nyelvhasználatra*. Doktori (PhD) értekezés. ELTE BTK, Budapest. <https://doi.org/10.15476/ELTE.2020.063>
- SE88 = *Standard Eurobarometer 88. Media Use in the European Union. Report*. Autumn 2017. Survey requested and co-ordinated by the European Commission, Directorate-General for Communication. European Union. 2018. <https://bit.ly/3cdVesM> (2021. 08. 02.)
- SHERMAN, TAMAH – ŠVELCH, JAROSLAV 2014. „Grammar Nazis never sleep”. Facebook humor and the management of standard written language. *Language Policy* 14: 315–334. <https://doi.org/10.1007/s10993-014-9344-9>
- SLÍZ MARIANN 2019. A tulajdonnevek fordítása – funkcionális, névelméleti megközelítésben I. A név jellemzői mint a fordítást befolyásoló tényezők. *Névtani Értesítő* 41: 13–39. <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2019.1>
- SZENTGYÖRGYI SZILÁRD 2021. Akcentusokkal kapcsolatos sztereotípiák a valós és a virtuális térben. A művelt angol köznyelvi kiejtés szerepe az amerikai filmiparban. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 21/1: 173–189. <https://doi.org/10.18460/ANY.2021.1.011>
- VERMES ALBERT PÉTER 2015. A kontextus szerepe a tulajdonnév fordításában. *Névtani Értesítő* 37: 9–24.
- W1 = https://europapont.blog.hu/2018/10/31/tevenezes_eu (2021. 08. 02.)
- W2 = <http://filmforgalmazok.hu/category/eves-osszesites> (2021. 08. 02.)
- W3 = <https://szinkronalapszervezet.hu/informacio> (2021. 08. 02.)

PARAPATICS ANDREA

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1711-0885>

Pannon Egyetem

Modern Filológiai és Társadalomtudományi Kar

ANDREA PARAPATICS, Pronunciation of foreign proper names in Hungarian dubbing Attitudes and experiences of voice actors

The paper investigates Hungarian voice actors' attitudes to the language quality of texts they have to read for dubbing and narrating foreign language audiovisual products as part of an overall study that is theoretically and practically supported by the most popular voice actors of present-day Hungary and the trade union of Hungarian voice actors. Besides summarizing some general results, the study focuses on a research topic emphasized by many participants: the problems of the pronunciation of foreign proper names in Hungarian dubbing and narration. The results are based on survey-answers from 69 Hungarian voice actors with different personal and professional backgrounds. The

participants name many factors that affect the final quality of the products and reveal many negative examples of topics presented in the paper. Since most foreign language audiovisual products released for Hungarian television, cinemas, film theatres, and even to the Hungarian consumers of online streaming services are dubbed or narrated in Hungarian, and this being the only accessible way of watching these products for most people, the quality of their language should be studied, regardless of the dichotomy of attitudes on watching audiovisual products in Hungarian or original (or other) languages. The results and the dissemination of these can help develop a quality assurance system for Hungarian dubbing that serves many millions of consumers.